

Litteratur

Christina Bäcksbacka, *Viceamiral Carl Olof Cronstedts hem. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 102*. Helsingfors 1995. 200 s. 269 fig. ISBN 951-9057-16-1

»Tag allt, vad mörker finns i grav,/ och allt, vad kval i liv» – dessa rader gjorde att outplånligt intryck på mig redan som skolflicka. Därför är det för mig som rikssvensk närmast chockartat att hålla Christina Bäcksbackas bok *Viceamiral Carl Olof Cronstedts hem* i handen. Den handlar om detta hems inventarier som utstrålar kvalitetskänsla, välstånd och skönhet, något som åtminstone jag aldrig kunnat tro var denne antihjälte beskärd efter den olyckliga kapitulationen 1808.

Boken är en doktorsavhandling och som sådan mycket ovanlig. Dels är det mer fråga om ett kvalificerat detektivarbete än en akademisk problemställning, dels är det en sällsynt vacker och rikt illustrerad bok. Författarens målsättning har varit att med hjälp av Cronstedts bouppteckning spåra upp själva föremålen och deras tillverkare, katalogisera dem och analysera deras stil och kvalitet, härkomst och användning. Hon jämför också beståndet i hans bouppteckning med vad andra i liknande ställning, t.ex. Johan Fredrik Aminoff på Rilax, ägde. Det är en forskningsinriktning som mer är att likna försöken att rekonstruera en museimiljö eller ett gammalt hus där föremålen skingrats. Sådana uppgifter är inte främmande för museimän och de kräver spårinsinne, fantasi, kontakter och genealogiskt intresse.

Allt detta har Christina Bäcksbacka. Hon har också kunskapen om vad som var modernt eller omodernt i ett herskaps hem i slutet av 1700-talet. I inledande kapitel redogörs för Cronstedts olika bostäder, både de på Skeppsholmen i Stockholm, de på Sveaborg och slutligen på den av honom byggda herrgården Hertonäs, hans sista hem. Vi får också följa hennes sökande efter föremålen bland de vitt förgrenade ättlingarna. Här hade man haft hjälp av en genealogisk tabell.

Hon går igenom möbler, ur, ljuskronor och ljusstakar, silver, keramik, glas, oäkta metaller, textil, porträtt och andra konstverk. 269 föremål är uppspårade, det är enligt uppgift 1/3 av de inventarier i hemmet som tagits upp i bouppteckningen. Det är styvt gjort. Under sin framgångsrika tid som viceamiral och sjöhjälte vid Svensksund hade han ett elegant ungarshem på Skeppsholmen i Stockholm. I två omgångar var han befälhavare på Sveaborg och hade tydligen sina inventarier med sig dit. Även andra gången tycks han trots kapitulationen fått de flesta av dem med sig.

Under själva kapitulationen sålde han ett av de verkligen förnämliga möblemangen till Adolf Gustaf Nordenskiöld, nämligen fåtöljer och taburetter av Ephraim Ståhl, stolmakare i Stockholm. Fåtöljerna är i baljmodell med utskurna bockklövar som avslutning på alla fyra benen. Författaren daterar dem till 1801, det år som Cronstedt skymfligt och i all hast beordrades av Gustav IV Adolf att lämna sin tjänst som generaladjutant i Stockholm för att åter inträda som chef på Sveaborg. Dateringen är, som jag ser det, uppseendeväckande tidig. Förhållandet till Gustav IV Adolf var efter denna omplacering mycket kyligt.

Redan från sin ungdom var Cronstedt tydligen mycket stilmedveten och hade känsla för kvalitet. Han använde Stockholms bästa hantverkare och förblev dem trogen vid senare kompletteringar. Författaren uppehåller sig länge vid Cronstedts helförgyllda salongsmöbel med röd damastklädsel. Den anskaffades efter slaget vid Svensksund och var tillverkad av stolmakaren Johan Lindgren i Stockholm och är av högsta kvalitet. Författaren menar att denna möbel var lik den som Gustav III hade i Amphions kajuta, där Cronstedt upplevt sitt livs största triumf. Där hade han nämligen som ende officer understött Gustav III att möta ryssarna i sjöstrid vid Svensksund. Möbelen fick därigenom en stark symbolisk betydelse. Redan en helförgylld möbel var en sällsynthet utanför kungliga kretsar. Två soffor, fyra fåtöljer, fyra taburetter, 12 karmstolar (ryggglänstolar) och 6 st s.k. fönsterstolar ingick i den möbeln. Fönsterstolar är av en typ som vanligen kallas voyeuser, d.v.s stolar där männen satt gränslös med armarna stödda mot ryggsätets stoppade överkant då de tittade på kortspel eller konverserade, ett sätt att sitta som numera är bortlagt.

Endast ett litet antal av inventarierna är arv från tidigare generationer. Överlag är de mycket mode- mässiga, mestadels gustavianska och sengustavianska Stockholms-arbeten, ett fåtal saker präglade av

empiren. Författaren har spårat gåvor, orsakade av Cronstedts höga ställning, som t.ex. engelskt porslin, gåva av en engelsk prins som studerade vid Sveaborg. Där är naturligtvis åtskilligt ostindiskt porslin, varav flera saker med Cronstedts vapen men detta var ju inte ovanligt i adelskretsar vid denna tid.

Märkvärdigt få föremål är textilier. Bland dessa finns några klädesplagg, några märkdukar, en så tidig som 1728 och broderad av grevinnan Cronstedts mormor, samt ett antal broderade plånböcker. Endast en linnedamstduk finns kvar, den är 4 meter lång och har tillhört amiralens farmor och hör alltså till det fåtaliga arvegodset. Duktyg är ju annars något som brukar bli kvar och gå i arv.

Intressanta är inte minst de många släktporträtten i olika tekniker: olja, akvarell, pastell, miniatyrmåleri och siluettklipp. Överlag är det kvaliteten på föremålen som imponerar, de må vara porträtt, ljusstakar, väggar eller av silver.

I bilaga får vi en avskrift av Cronstedts mycket utförliga och rika bouppteckning 1820. Tyvärr är föremålen inte förtecknade rum för rum utan är ordnade efter material. Man kan alltså inte veta deras plats i hemmet. Författaren har gjort ett lite valhant försök att möblera med de viktigaste föremålen i de tre karaktärsrummen på en plan av Hertonäs. Sen sätter läsarens fantasi igång vid läsningen av den illustrerade katalogen och av bouppteckningen.

Jag lyfter fram några av posterna ur den imponerande och detaljrika bouppteckningen: 3 st tandpetare av guld och tandpetsfodral, likaledes av guld, 4 dussin s.k. Mat Couverts av silver, sannolikt bestående av sked, kniv och gaffel. Av koppar fanns bl.a. »Buddings» formar och en »rifflad» Melonform med skaft. För sängarna fanns 29 par lakan, 17 st tagelmadrasser men också madrasser stoppade med djurhår eller björnmossa, i linneförrådet 72 st större och mindre drälldukar. Bland möblerna är det två stora ljuskronor, två stora speglar och så förstås den förgyllda möbelen som toppar värdena. Alla värden är satta i rubel och kopek, trots att man tydligen långt in på 1830-talet kunde använda svenskt myntslag.

Boken ger en underbar översikt vad man kunde ha i ett rikt hem där bara det bästa räknades. Att se saker som samtidigt funnits tillsammans ger en extra krydda. I detta hem möttes svenskt, franskt och engelskt i finsk miljö. Våldigt lite är ryskt – kanske, förmodar författaren, ville inte amiralen ge sken av att ha mottagit gåvor från de nya härskarna med tanke på hans i mångas ögon ömtåliga ställning. Några par ljusstakar och ett bordsur i silver är dock tillverkade i Sankt Petersburg. De kan vara inköpta av barnen, förmodar förf. Sönerna gick nämligen där i skola och dottern var hovfröken från år 1811.

Efter kapitulationen levde Cronstedt tillbakadraget. Han ansågs inte förmögen. Den rika bouppteckningen ger kanske en missvisande bild. Skulderna var stora, en hel del av lösöret avyttrades av amiralskan för att täcka dem. Härvid försvann troligen Cronstedts Svensksund-medalj av guld – den återfinns nämligen inte i änkans bouppteckning 1841.

Det är en välgjord bok, som meddelar en djup kunskap om ett viktigt föremålsbestånd. Cronstedt var ju uppvuxen i Finland, hans mor var född Jägerhorn, men inventarierna i hans hem – de av kvalitet åtminstone – var svenska medan enklare bruksföremål förmodas vara finska. Den utförliga katalogtexten till varje bild kompletteras av intressanta jämförelser, analyser och härkomstupplysningar. Boken har därför ett stort intresse också för oss svenskar. Den avslutas så magnifikt att jag inte kan undlåta att citera: »Sammanfattningsvis kan sägas, att Cronstedts hem var ovanligt enhetligt i stil, internationellt sammansatt, utan provinsiell prägel och starkt symboladdat för sin innehavare. I finländska förhållanden ter det sig exceptionellt praktfullt. Hade Cronstedt själv fått råda hade hemmet förblivit i Sverige och där intagit en blygsammare ställning.»

På grund av alla de disparata uppgifterna, nödvändiga för att presentera ett stort och olikartat föremålsbestånd och att problemställningen – att finna, beskriva och analysera kvarlåtenskapen i ett hem – är mera praktisk än teoretisk, har boken, trots sina stora förtjänster, knappast karaktär av doktorsavhandling. Litteraturförteckningen är lång, noterna utförliga, summary på engelska ingår men personregister saknas.

Elisabet Stavenow-Hidemark